

Erfenis, erfgoed en erfgoud

BELEIDSVISIE CULTUREEL ERFGOED
2013 - 2016

provincie **HOLLAND**
ZUID

Op de hele wereld zijn er weinig plekken waar je in een kwartiertje fietsen twintig eeuwen geschiedenis tegenkomt. **Zoals hier, in Zuid-Holland.**

Een noordelijk uithoekje van het Romeinse rijk, landschapsvormen uit de middeleeuwen, boerennatuur, kunstig aangelegde landgoederen, historische steden, vestingen, bunkers, molens, pakhuizen en kerken... De neerslag van eeuwen menselijke bedrijvigheid; van werken, bidden, dromen, vechten, winnen, verliezen, en telkens steeds weer opnieuw beginnen. **Het verhaal van Zuid-Holland.**

Al dat erfgoed bij elkaar vormt een immens kapitaal: voor bewoners, recreanten, bedrijfsleven en toeristen.

Als er iemand in Zuid-Holland kan opkomen voor dat erfgoed, **dan zijn wij dat.** Wij de provinciale bestuurslaag.

Wij bezitten veel kennis van erfgoed.

Wij hebben een invloedrijke stem bij de inrichting van de buitenruimte, landschap, natuur en water.

Wij kunnen partijen verbinden.

We hebben financiële middelen.

En we hebben de daadkracht om die – beperkte middelen – na afgewogen keuzes - in te zetten voor het vele erfgoed.

En nog belangrijker dan financiële middelen: we hebben een idee over het doorgeven van ons erfgoed.

Dat idee is: erfgoed beschermen door het beleefbaar te maken. Zorgen dat erfgoed een plek in het hart krijgt. **Zorgen dat het een publiek krijgt**, fans, vrienden, ambassadeurs, investeerders... energieke partijen, die erfgoed een nieuwe bestemming geven. Blijvend!

Zo maken we van erfgoed erfgoed.

Beschermen

Iets als erfgoed moet eerst
dierbaar worden.

Wat je dierbaar is wil je
vervolgens ook beschermen.

Beleven

Vertel me wat er is.

Dát het er is.

Dat het mooi en bijzonder is.

Dan wil ik het zien, meemaken
en doorvertellen.

Benutten

Een aangename plek gaat vanzelf
een rol spelen in het leven van
mensen:

een plek om te zijn, te werken,
te wonen...

Kansen creëren, kansen grijpen.

Inhoud

1	Erfenis: voortbouwen op wat is bereikt	8
	Verschuivende taken	8
	Voortborduren op het onderdeel 'Mooi'	9
	Rollen en verantwoordelijkheden	9
	Integrale aanpak	10
2	Erfgoed is goud waard	11
	Ensembles zijn nog meer waard	11
	Zuid-Holland heeft bijzondere schatten	12
	Erfgoed en groen	12
	Beschermen, beleven, benutten	12
3	De basis van zorg voor erfgoed: beschermen	13
	Beschermen vanuit wettelijke taken	14
	Voortbouwen	14
	Beschermen	15
	Wat gaan wij doen voor beschermen?	15
	Archeologie	16
	Wat gaan wij doen voor archeologie?	18
	Molens laten draaien	19
	Wat gaan wij doen voor: molens laten draaien?	19
4	Beleven en benutten: de manier om erfgoed door te geven	20
	Beleven: meer dan er enkel over kunnen lezen	20
	Beleefbaarheid van erfgoed vergroten	21
	Van stippen naar strepen: 'erfgoedlijnen'	21
	Sneeuwbaaleffect	23
	Op één lijn komen	23
	Wat gaan we doen voor erfgoedlijnen?	23
	Erfgoededucatie verbonden met het nieuwe beleid	24
	Monumenten buiten de erfgoedlijnen	24
	Benutten: herbestemming als de kroon op het werk	28
	Wat wil de provincie bereiken inzake herbestemmen?	28
	Wat gaat de provincie voor herbestemming doen?	28

5	Overige wettelijke taken	30
	Bibliotheken	30
	Regionale omroepen	30
	Basisvoorziening cultuurparticipatie	30
6	Werkwijze: verkennen en uitvoeren	32
	Rol provincie richting uitvoeringsprogramma	32
	Aanjager, verbinder, coördinator	32
	Samenwerking met externe partijen	33
	Samenwerking intern	33
7	Financiën	34
	Bestemming restauratiemiddelen	34
	Verdeling restauratiemiddelen buiten de erfgoedlijnen	35
	Verdeling middelen binnen de erfgoedlijnen	35
	Nieuwe verdienmogelijkheden	35
	Overzichtskaart Cultureel erfgoed	36

1 Erfenis: voortbouwen op wat is bereikt

Het Cultuurplan 2009-2012 'Mooi en Meedoen' is te beschouwen als een goede erfenis voor deze nieuwe beleidsvisie. Wat bereikt is in dit eerdere Cultuurplan vormt een stevige basis voor de provincie Zuid-Holland.

Ten opzichte van het Cultuurplan 2009-2012 'Mooi en Meedoen' verschuift onze inzet:

- van participatie naar: **erfgoed**
- van beschermen naar: **beschermen & benutten**
- van object naar: **structuur**
- van sectoraal naar: **integraal**
- van publiek naar: **publiek-privaat**

(Startnotitie Cultuurplan 2013-2016)

Met Meedoen heeft de provincie een innovatief en regionaal gespreid aanbod op het gebied van kunst en cultuur gerealiseerd, zodat cultuur voor iedereen in Zuid-Holland bereikbaar is. Dit netwerk op het gebied van cultuurparticipatie en educatie is inmiddels breed gedragen door de regionaal samenwerkende gemeenten en scholen. Dit biedt een stevige basis voor gemeenten en regio's om zelf op voort te bouwen. De gegroeide samenwerkingen betekenen ook een kans voor erfgoed; in de samenwerking en verbinding van belangen schuilen belangrijke krachten. Waar belangen slim met elkaar verbonden worden, kunnen mooie resultaten worden behaald.

Verschuivende taken

Conform het Hoofdlijnenakkoord 2011-2015 'Zuid-Holland verbindt en geeft ruimte' beëindigt de provincie Zuid-Holland haar autonome taken

op het gebied van cultuurparticipatie. De in het Hoofdlijnenakkoord voorgenomen bezuiniging op cultuurparticipatie vloeit voort uit eerdere adviezen, zoals die van de commissie Lodders, en beleidsafwegingen, zoals gemaakt in het Bestuursakkoord met de Rijksoverheid. De kern daarvan is dat de gemeente de bestuurslaag is waarmee de burger in het dagelijks leven het meest te maken heeft. De taken van de provincie moeten passen binnen het profiel van 'gebiedsregisseur' op het ruimtelijk economisch terrein. Cultuur in de zin van erfgoed past prima in dat profiel. Cultuur in de zin van kunstuitingen en de deelname daaraan behoren meer tot het beleidsterrein welzijn, waarvoor de gemeenten eerst-verantwoordelijken zijn.

Voortborduren op het onderdeel 'Mooi'

Deze beleidsvisie draagt de naam Cultureel Erfgoed. Daarmee geeft de provincie aan dat zij in de komende beleidsperiode voortborduurt op het onderdeel Mooi uit het Cultuurplan 2009-2012. De provincie is bij uitstek een partij die iets in beweging kan zetten rond het erfgoed. Niet alleen vanuit de sectorale wettelijke taken die de provincie heeft, maar vooral vanuit haar kerntaak op het gebied van de ruimtelijke ordening. In de afgelopen jaren hebben we hiervoor al een stevige basis gelegd met de Regio-profielen cultuurhistorie. Ook de molens staan er na de vele restauraties weer prachtig bij. In de komende periode willen we deze basis verder uitbouwen om zo te werken aan een duurzaam voortbestaan van het erfgoed in Zuid-Holland. Het accent wordt hierbij verlegd van bescherming naar de beleving en benutting van ons erfgoed.

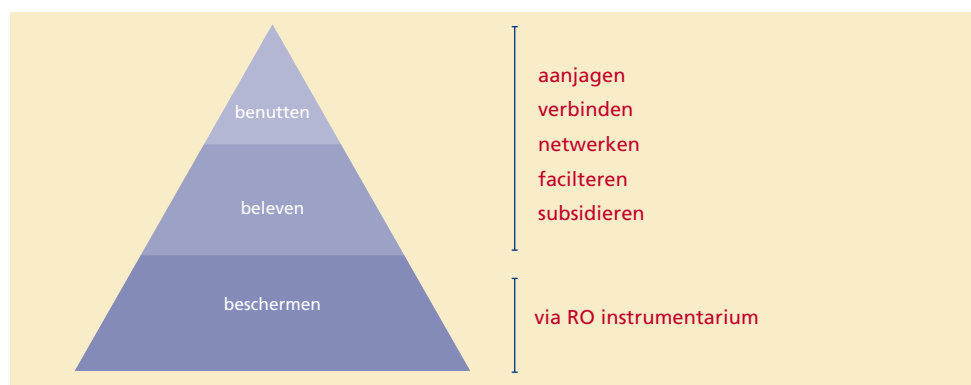
Rollen en verantwoordelijkheden

De zorg voor het cultureel erfgoed is een taak die wijsheid vraagt. De behoefte aan middelen is veel groter dan het bedrag dat wij als provincie hebben. In deze beleidsvisie Cultureel Erfgoed 2013-2016¹ laten wij zien wat er nodig is om beschermen, beleven en benutten te laten werken voor Zuid-Holland. Eén conclusie durven we vooraf al te geven: lang niet alles hangt af

van geld. Minstens zo belangrijk is een nieuwe manier van kijken naar erfgoed: naar kansen en verbinding.

De provincie pakt deze handschoen de komende periode – samen met partijen – op vanuit verschillende rollen en verantwoordelijkheden die op natuurlijke wijze in elkaars verlengde liggen.

Vanuit onze wettelijke verantwoordelijkheid is en blijft de provincie verantwoordelijk voor de bescherming van het cultureel erfgoed in Zuid-Holland. Komende periode doen we dat alleen scherper en selectiever (op terrein van archeologie) en meer integraal (via de Gebiedsprofielen ruimtelijke kwaliteit). Daarnaast is de provincie vanaf 2012 middels een decentralisatie verantwoordelijk voor het verdelen van € 3 miljoen per jaar voor de restauratie van onrendabele rijksmonumenten. Aangezien er meer dan € 100 miljoen gevraagd wordt, vraagt dit om scherpe keuzes, een gebiedsgerichte aanpak en slimme “matchingsconstructies” met andere partijen. Daarnaast zijn er gelukkig ook andere partijen die hier nog een rol van betekenis spelen: landelijk is er nog € 47 miljoen per jaar aan ‘instandhoudingsmiddelen’, die het rijk zelf verdeelt en die ‘preventief’ bedoeld zijn om restauraties te voorkomen. Verder verspreidt het Nationaal Restauratie Fonds nog eens € 40 miljoen

Afb. 1 Behoud cultureel erfgoed door beschermen, beleven en benutten

¹ Deze beleidsvisie vindt zijn basis in de startnotitie erfgoedplan 2013-2016 die door Provinciale Staten van Zuid-Holland is vastgesteld op 25 april 2012. Na vaststelling van de beleidsvisie wordt gestart met het opstellen van het uitvoeringsprogramma.

per jaar in de vorm van laagrentende leningen voor 'rendabele' woonhuis-monumenten zoals grachtenpanden en woonboerderijen en € 17 miljoen per jaar voor andere monumenten via de Restauratiefondsplus-hypotheek². Bovendien verstrekt het rijk € 3 miljoen per jaar aan herbestemmingssubsidies. Wij staan er dus niet alleen voor.

Hoger in de piramide – waar het gaat om het beleven en benutten (herbestemmen) van erfgoed ziet de provincie voor zichzelf een rol als verbinder, aanjager en coördinator. Door actief het gesprek aan te gaan met anderen – juist ook private partijen, ruimte te laten, kennis te leveren, in- en extern verbindingen te leggen met andere beleidssectoren en goede initiatieven verder te brengen wil de provincie de komende periode samen met anderen het verschil maken. Deze visie bevat een aantal voorbeelden die tonen hoe een duurzaam voortbestaan van erfgoed in Zuid-Holland kan werken. Er passeren een aantal inspirerende cases

waarin erfgoed duurzaam beschermd wordt doordat het een herbestemming heeft gekregen of kan krijgen. Wie die voorbeelden leest, zal zich snel uitgedaagd voelen. Want projecten en cases als deze vragen om realisatie. En dat is haalbaar; in sommige gevallen is al met bescheiden, maar goed gemikte impulsen iets groots op gang te brengen.

Integrale aanpak

In veel gevallen heeft erfgoed raakpunten met andere provinciale belangen. Zo draagt het behoud van ons culturele erfgoed bij aan een aantrekkelijke leefomgeving en een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Het Hoofdlijnenakkoord noemt prioriteiten die ons helpen keuzes te maken.

Zo willen we met het erfgoedbeleid aansluiten bij opgaven op het gebied van water, groen, economie, mobiliteit en de Integrale Ruimtelijke Projecten. Bundeling van deze belangen biedt interessante kansen voor de ruimtelijke kwaliteit van onze provincie en daarmee voor een goed leef-, woon- en vestigingsklimaat.

² De Restauratiefondsplus-hypotheek is een lening met een aantrekkelijke lage rente, voor groot-schalige restauraties van rijksmonumenten die niet zijn aangemerkt als woonhuis.

2 Erfgoed is goud waard

Erfgoed is van immense betekenis voor mensen, voor een samenleving, voor de economie, voor Zuid-Holland. Een omgeving die rijk is aan erfgoed maakt dat mensen kunnen hechten aan een plek en er graag verblijven of naar toe komen. Om goed te begrijpen wat erfgoed waard is, moet je soms wat verder weg kijken. Rome, Florence, Berlijn, Petra, de Chinese Muur... Denk niet alleen aan stedenschoon maar ook aan landelijk gebied als de Loire-streek met zijn kastelen en rivierdalen of aan de Toscaanse heuvels. Plekken met een magische klank waar iedereen direct een beeld bij krijgt. De economie van die gebieden is sterk afhankelijk van de 'asset' erfgoed.

Wat dichtbij is – Holland – zien wij misschien wel het meest over het hoofd, terwijl toeristen van over de hele wereld er speciaal voor naar onze streken komen. Ook hier in Zuid-Holland is erfgoed volop aanwezig. Soms nadrukkelijk maar vaak wat meer verscholen, bijvoorbeeld in het verkavelingspatroon van het weiland, een zichtlijn die men pas na beter kijken ontdekt, de molen aan de rand van een polder, het boerderijlint, de kerktorens als richtpunten in het landschap of de gracht met zijn gevels.

De aanwezigheid van erfgoed geeft kleur en diepte aan het land en het leven. Elke

generatie, elk tijdvak heeft zijn sporen mogen achterlaten. De vroeg middeleeuwse ontginningsgolf, de zeventiende-eeuwse polderaars, achttiende-eeuwse dromers, de crisistijd, de wederopbouwarchitecten... Dagloners en paleizenbouwers: alles en iedereen deed er toe. Al die lagen naast elkaar en over elkaar geven de buitenruimte iets zeer bijzonders, zoals de verflagen die aan schilderijen hun diepte geven.

Ensembles zijn nog meer waard

De waarde van erfgoed is groter als er raakvlakken zijn tussen gebouwde

Kijk hoe mensen hun huis aanprijzen op de huizenverkoopsite Funda: als het even kan, zit er een foto bij van een uitzicht of een nabij monument. 'Een plek met een verhaal, een verleden en karakter' is steeds de boodschap.

monumenten, water en groen. Wat is het landgoed zonder kasteel, de polder zonder molen en kerkspits of de Kaag zonder Kaagsociëteit? Een ensemble is meer waard dan een geïsoleerd object. Liever de wandeling, de zichtlijn, de complete beleving dan dat geïsoleerde monument, die enkele stip op de kaart. Liever het hele verhaal, met plot en context.

Zuid-Holland heeft bijzondere schatten

De provincie wil cultureel erfgoed als molens, landgoederen, kerken en archeologie in goede staat doorgeven aan toekomstige generaties. Ditzelfde geldt voor cultuurhistorische landschappen als het unieke Hollandse veenweidegebied. Zuid-Holland heeft er veel van. Vele duizenden meer en minder bekende plekjes, maar ook werelderfgoed Kinderdijk, de Limes, de landgoederenzone, de Atlantikwall en de Oude Hollandse Waterlinie. Wij vatten het begrip cultureel erfgoed breed op. Ook onze cultuurhistorische landschappen behoren hiertoe.

Erfgoed en groen

Erfgoed is ook vaak 'erfgroen'. Want cultuurhistorie is in veel gevallen verbonden met natuur- en landschaps-

waarden. Denk bijvoorbeeld aan de Nieuwkoopse Plassen, de Keukenhof, Midden-Delfland of de Alblasserwaard. Dit zijn allemaal topgebieden van cultureel erfgoed én groen. Zo willen wij dat vanuit provinciaal groenbeleid (beleidsvisie Groen 2012-2015) cultuurhistorie niet alleen bijdraagt aan behoud maar ook bijdraagt aan de belevings- en gebruiks-kwaliteit van de groene ruimte, met name om de stad. Hiervoor zullen wij onze doelen voor cultureel erfgoed koppelen aan het realiseren van doelen voor recreatie, natuur en landbouw. Dat kan bijvoorbeeld door het verhaal van de cultuurhistorie, samen met de fysieke overblijfselen daarvan, concreet te betrekken bij onder meer recreatieve routes, de inrichting van groengebieden of het beheer daarvan. Daarnaast gaan we de uitvoering met gezamenlijke middelen te lijf.

Beschermen, beleven, benutten

Om erfgoed te behouden, worden verschillende strategieën ingezet, die onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden:

- Het beschermen van ons erfgoed via het provinciale ruimtelijk instrumentarium.
- Het beleefbaar maken van de erfgoedlijnen.
- Het benutten van erfgoed door herbestemming.

3 De basis van zorg voor erfgoed: beschermen

Bescherming van erfgoed kan verschillende vormen aannemen. Beschermen kan met geld, vanuit een wettelijke rol en verantwoordelijkheid. Daarnaast is het mogelijk om te sturen met ideeën en door de energie van andere partijen aan te spreken. Alle bescherming moet voortkomen uit de waardering voor cultureel erfgoed en cultuurlandschap. Die waardering is de energie waar alles uit voortkomt. Diezelfde waardering - neergelegd in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur - is ook de basis voor bescherming in het provinciaal ruimtelijk beleid.

Het beschermen van erfgoed is een rol die de provincie uitstekend past. Dat doen we niet alleen vanuit onze sectorale wettelijke taken maar vooral vanuit onze kerntaak op het gebied van de ruimtelijke ordening. Want erfgoed en cultuurlandschap staan niet op zichzelf, maar zijn

sterk verbonden met de provinciale regisseursrol in het ruimtelijk economisch domein. Daarom is er ook een koppeling met het ruimtelijk ordeningsbeleid: de Provinciale Structuur Visie (PSV), Verordening ruimte, Kwaliteitskaart en Gebiedsprofielen ruimtelijke kwaliteit.

Afb. 2 Instrumenten voor beschermen erfgoed en landschap

Beschermen vanuit wettelijke taken

Het behouden en bewaren van erfgoed en landschap is gebaseerd op drie wettelijke taken van de provincie:

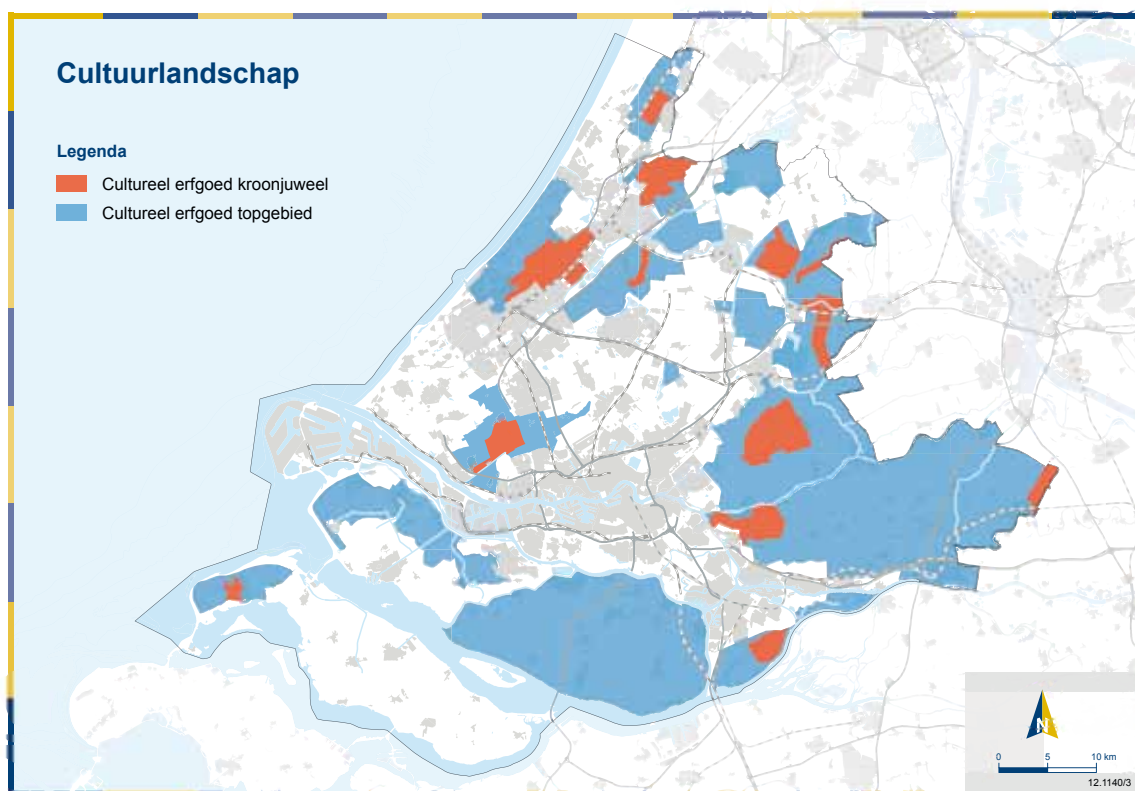
- *Wet op de ruimtelijke ordening*; op basis van deze wet legt de provincie haar ruimtelijke beleidsambities en belangen vast in een structuurvisie. Hiertoe behoort ook de cultuurhistorie. Zie verder paragraaf Beschermen.
- *Wet op de archeologische monumentenzorg (wamz)*; op grond van deze wet moeten archeologische waarden zo veel mogelijk onaangeroerd in de bodem worden bewaard. Naast de gemeente dient de provincie hiervoor het archeologisch belang te borgen in ruimtelijke plannen en vergunningen. Verder heeft de provincie de zorg voor beheer en toegankelijkheid van archeologische vondsten in een provinciaal depot. Ook regelt de Wamz de aanwijzing door de provincie van archeologische aandachtsgebieden. Zie verder paragraaf Archeologie.

- *Wet algemene bepalingen omgevingsrecht*; bij ingrijpende wijzigingen van rijksmonumenten buiten de bebouwde kom heeft de provincie recht van advies. Hiervan maken wij gebruik in het geval het provinciaal belang cultuurhistorie in het geding is, te weten bij molens, landgoederen en bij rijksmonumenten in zeer waardevolle provinciale landschappen (zgn. kroonjuwelen).

Voortbouwen

Bij het beschermen van erfgoed en landschap bouwen wij in de komende periode voort op wat er tot nu toe allemaal is bereikt. Dat is al het nodige. Vier belangrijke punten,

- De basiskennis van cultuurhistorische kenmerken en waarden is prima op orde met de in 2011 geactualiseerde Atlas van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur³.
- Met de Regioprofielen Cultuurhistorie (vastgesteld in 2010) is aangegeven

Afb. 3 Topgebieden en kroonjuwelen conform Provinciale Structuurvisie. Uitgewerkt in Regioprofielen Cultuurhistorie: www.zuid-holland.nl/regioprofielen

3 De atlas van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur is digitaal te raadplegen via: www.zuid-holland.nl/chs

welke waardevolle landschappen en monumentale complexen in Zuid-Holland van provinciaal belang zijn. Daarbij zijn ook richtlijnen voor behoud en ontwikkeling gegeven.⁴

- In de Provinciale Structuurvisie (inclusief de Kwaliteitskaart) neemt cultuurhistorie een volwaardige positie in doordat de Regioprofielen Cultuurhistorie erin zijn verankerd.
- In de Verordening Ruimte zijn naast de bestaande molenbiotoop in 2011 ook een landgoed- en kasteelbiotoop opgenomen.
- Deze basis vraagt onderhoud maar ook aanscherping en versterking. Onderhoud door het periodiek actualiseren van ons instrumentarium, aanscherping op inhoud (archeologische aandachtsgebieden) en versterking door erfgoed en landschap op te nemen in de nieuwe Gebiedsprofielen voor Ruimtelijke Kwaliteit. Deze 17 gebiedsprofielen zijn bedoeld als inspiratie en handreiking voor gemeenten bij het opstellen van hun bestemmingsplannen.
- Gelet op de samenhang met het fysiek-economische ligt het voor de hand om erfgoed en cultuurlandschap in de toekomst een structurele plek te geven in een integrale Omgevingsvisie, indien de provincie deze zal opstellen.

Beschermen

Wij richten ons vooral op het provinciaal cultuurlandschap en wel op de meest kenmerkende en waardevolle delen hiervan, te weten topgebieden en kroonjuwelen (op basis van de Regioprofielen Cultuurhistorie en Provinciale Structuurvisie, zie afbeelding 3). Deze gebieden zijn te beschouwen als iconen van de Hollandse ruimte en identiteit. Hun belang overstijgt dat van individuele gemeenten en regio's. Sommige delen zijn zelfs uniek in de wereld zoals de karakteristieke veenweidegebieden van het Groene Hart.

Voor topgebieden streven wij naar behoud en versterking van het karakter door handhaving van hun structuur. Bij kroonjuwelen - de meest gave en bijzondere

delen binnen de topgebieden - is dit ook de opgave, met als extra inzet dat cultuurhistorie hier dé allesbepalende drager is bij ruimtelijke ontwikkeling. Voor twee bijzondere soorten monumenten richten wij ons op het individuele monumentale object, te weten onze historische molens en landgoederen. Molens en landgoederen vormen een mooie combinatie van cultuurhistorie, natuur, landschap, waterbeheer en vrije tijd en verdienen daarom een duidelijke plaats in het provinciaal beleid. Daarbij gaat het niet alleen om het monument op zich, maar ook om zijn omgeving en ensemblewaarde. Hiervoor hebben wij in onze Verordening Ruimte planologische beschermingszones (zgn. biotopen) opgenomen. In de komende beleidsperiode blijven we ons inzetten voor de bescherming van de molens en landgoederen. Voor de topgebieden, kroonjuwelen en biotopen geldt overigens niet dat gebieden 'op slot' moeten. Want wij willen ook ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen. Daarom is *'behoud door ontwikkeling'* het leidende thema. Waar het om gaat is dat dynamiek en verandering zich goed verhouden tot de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten en essenties of liever nog: die kwaliteiten en essenties versterken.

Wat gaan wij doen voor beschermen?

- Opnemen van erfgoed en landschap als integraal onderdeel van de op te stellen zeventien Gebiedsprofielen Ruimtelijke Kwaliteit, als te respecteren én te benutten factor bij ruimtelijke ontwikkeling. Voor dit doel verwerken wij de elementen erfgoed en landschap binnen de gebiedsprofielen niet alleen in kaarten en kwaliteitsambities, maar ook in de vorm van inspiratiebeelden. De kroonjuwelen krijgen tevens een bijzondere status als identiteitsdragers. Fundament hiervoor zijn de Regioprofielen Cultuurhistorie.

4 Regioprofielen Cultuurhistorie Zuid-Holland: www.zuid-holland.nl/regioprofielen

Deze Regioprofielen komen te vervallen als beleidsinstrument, zodra de zeven-tien Gebiedsprofielen Ruimtelijke Kwaliteit zijn vastgesteld.

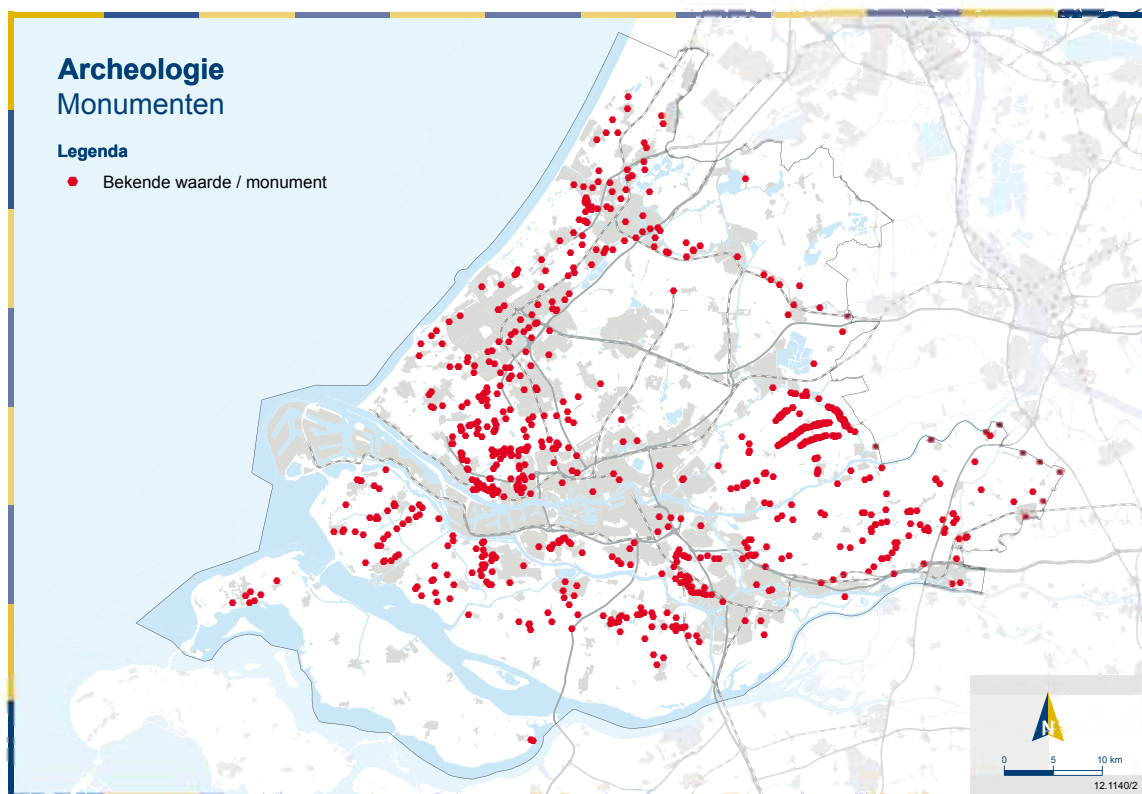
- Afstemmen met gemeenten over het provinciaal belang cultuurhistorie in een zo vroeg mogelijk stadium. Dat kan gebeuren bij het periodiek overleg over ruimtelijke plannen en, indien gewenst, ook door verdere advisering in een vervolgstadium.
- Via het Erfgoedhuis gemeenten adviseren bij hun beleid voor erfgoed/ landschap en ruimtelijke kwaliteit.
- Via het Provinciaal Molennetwerk Zuid-Holland (zie hieronder bij Molens laten draaien) waarin Erfgoedhuis Zuid-Holland samenwerkt met Zuid-Hollands Landschap en Landschaps-beheer Zuid-Holland ondersteunen wij gemeenten bij het planologisch beschermen en waar mogelijk verbeteren van de molenbiotoop. Speerpunt is het stimuleren van groenbeheerplannen.

- Adviseren op grond van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (WABO) bij ingrijpende wijzigingen van rijksbeschermd molens, landgoederen en rijksmonumenten gelegen in zeer waardevol provinciaal landschap (kroonjuweel).

Archeologie

Zuid-Holland is een rijk archeologisch gebied. De stapeling in de bodem van archeologische resten getuigt van een eeuwen lange bewoningsgeschiedenis. In 2006 hebben Provinciale Staten van Zuid-Holland de Nota Archeologie vastgesteld. Ons belangrijkste doel is het beschermen en onaangeroerd bewaren van archeologische waarden in de bodem. Dit doen we door archeologie een vol-waardige plaats te geven bij ruimtelijke processen.

Vrijwel alle gemeenten in Zuid-Holland hebben inmiddels een vastgesteld archeologiebeleid, waarmee de archeologie in een beschermende regeling is

Afb. 4 Voor gemeenten met vastgesteld archeologiebeleid wordt het provinciaal belang archeologie terug gebracht naar circa 15% van het voorheen geldende belang. Dit betreft de archeologische monumenten c.q. bekende waarden. Vergelijk ook afb. 5.

Wetgeving, bevoegdheden, processen en regelingen zijn vertrouwde kaders. Dat voelt als veilig terrein. Maar daarin schuilt ook een risico: we kunnen collectief gaan geloven dat wetten, regelingen en de bijbehorende gelden de enige instrument zijn om erfgoed te beschermen. Er zijn meer denkbare krachten, en die krachten moeten we allemaal aanspreken nu financiële middelen achterblijven bij dromen, ambities en wensen.

vastgelegd. Daardoor kan er meer aan de gemeenten zelf worden overgelaten en kunnen wij selectiever zijn in het aanwijzen van provinciale aandachtsgebieden. Het aantal aandachtsgebieden wordt hiermee fors ingeperkt.

De gebieden die we beschermen, vinden we echter zo belangrijk dat het regime hiervoor wordt aangescherpt. De provinciale aandachtsgebieden zijn archeologische monumententerreinen en archeologisch van belang zijnde kasteelplaatsen, donken en terpen. Hun ligging en omvang liggen op kaart vast in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland. In deze gebieden mogen in principe geen verstoringen in de ondergrond plaatsvinden. Gedeputeerde Staten kunnen hiervan op verzoek ontheffing verlenen als mocht blijken dat het algemeen belang het deelbelang archeologie overstijgt.

Borging van deze aandachtsgebieden (inclusief Limes-zone) vindt plaats via de Verordening Ruimte.

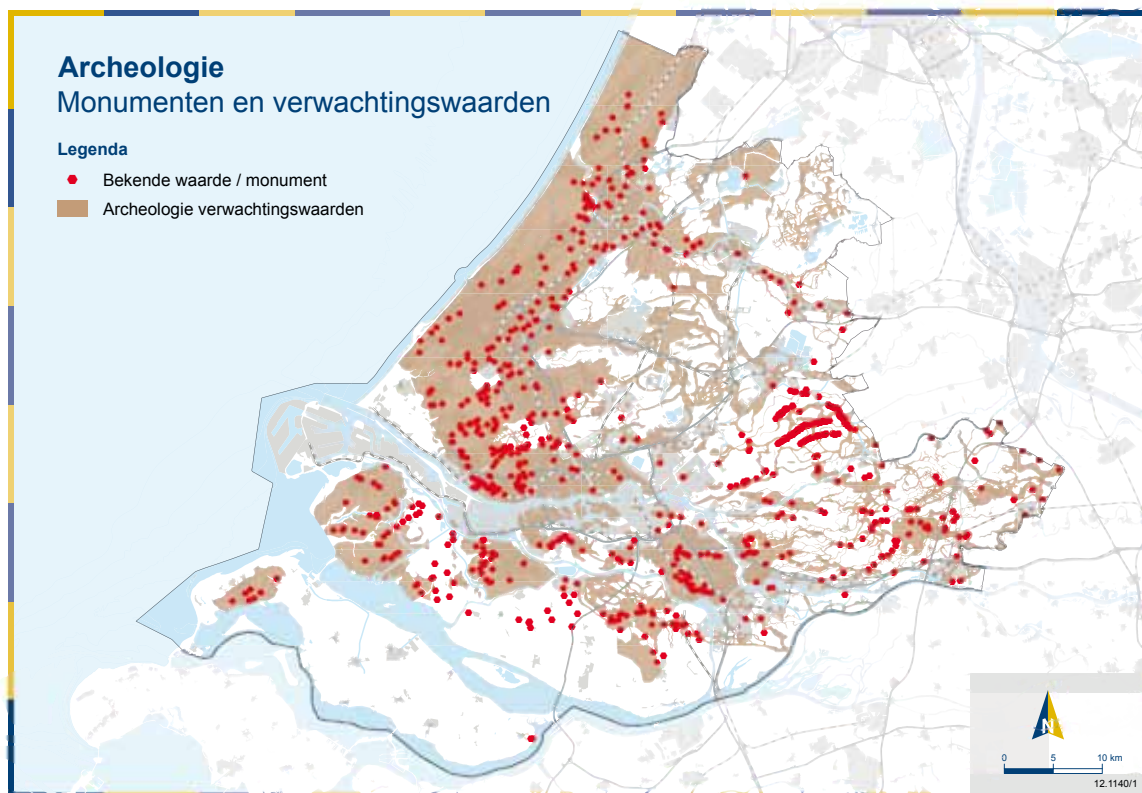
Met deze aanscherping brengen wij, voor gemeenten met een eigen archeologiebeleid, het provinciaal archeologisch belang terug naar ongeveer 15% van het totaal aan bekende archeologische waarden en verwachtingswaarden (zie afbeelding 4). Voor de gemeenten die geen archeologiebeleid hebben blijft wel het totaal aan archeologische waarden en verwachtingswaarden van toepassing, zoals vastgelegd in de Cultuurhistorische

Hoofdstructuur (CHS, zie afbeelding 5).

Daarnaast vormt de CHS onze eigen leidraad voor (ruimtelijke) projecten waarbij wij als provincie initiatiefnemer en/of bevoegd gezag zijn en er (mogelijk) sprake is van archeologie.

De provincie is eigenaar van alle bodemvondsten in Zuid-Holland, met uitzondering van de negen gemeenten die over een eigen archeologisch depot beschikken. Voor het vakkundig bewaren van deze vondsten maken wij gebruik van het Provinciaal Archeologisch Depot te Alphen aan den Rijn. In het depot doen we echter meer dan bewaren. Vondsten worden beschreven, gefotografeerd en daarmee ontsloten voor huidige en komende generaties. Op onze website (www.archeologie.zuid-holland.nl) wordt een aantal van de meest interessante vondsten getoond. De hoeveelheid vondsten in het depot blijft groeien, ondanks het beleid gericht op behoud in situ. Daar willen we verantwoord mee omgaan door het opstellen van een (de) selectieplan, omdat het depot anders te klein wordt.

Wij willen meer bekendheid geven aan de vondsten. Dit doen we door een deel van de vondsten uit ons archeologisch depot te tonen in het Archeologiehuis Zuid-Holland, dat zich naast het Archeon bevindt. Dit Archeologiehuis is bij uitstek een publiekscentrum. Daar kunnen wij,

Afb. 5 Dit is het overzicht van het provinciaal archeologisch belang voor de provincie zelf - wanneer zij initiatiefnemer en/of bevoegd gezag is - en voor gemeenten zonder vastgesteld archeologiebeleid.

in nauwe samenwerking met het Archeon, het Erfgoedhuis Zuid-Holland en de Archeologische Werkgemeenschap Nederland afdeling Rijnstreek, onze mooiste vondsten tonen en in hun context plaatsen. De nadruk ligt hierbij op educatie in goede samenwerking met onze partners. Ook op andere plekken in de provincie willen we de bekendheid van ons archeologische erfgoed vergroten. Samen met Erfgoedhuis Zuid-Holland, ProBiblio en de archeologische werkgemeenschappen willen we een deel van onze collectie op verschillende plaatsen in de provincie ontsluiten. Bij voorkeur met de hulp van vrijwilligers bij het beschrijven, fotograferen en inrichten van kleine exposities, bijvoorbeeld in de plaatselijke bibliotheek.

Wat gaan wij doen voor archeologie?

- Wij wijzen selectief archeologische aandachtsgebieden aan en nemen hiervoor een beschermingseis op in de Verordening Ruimte. Het gaat in totaal

om circa zevenhonderd archeologische monumenten van hoge en zeer hoge waarde.

- De Limes dragen wij voor als UNESCO Werelderfgoed. De status van Werelderfgoed zullen wij vertalen via een beschermingseis in de Verordening Ruimte. Daarnaast zetten wij, samen met het Rijk en de provincies Utrecht en Gelderland, in op behoud en benutting, zowel door reconstructies, visualisaties als ook internationale samenwerking en toeristisch-recreatieve ontsluiting van de Limes. De provincie neemt daarvoor deel aan de Landelijke Limes-alliantie.
- Bij vergunningverlening, gemeentegrens-overschrijdende- en provinciale projecten adviseren wij over bodemingrepen vanuit onze rol als bevoegd gezag.
- Aanscherpen van het collectieplan voor ons Provinciaal Archeologisch Depot waarin de samenstelling en betekenis van onze collectie wordt geschetst. Dit is onze praktische leidraad ten aanzien van (de)selectie, behoud, registratie, gebruik, uitleen en veiligheid.

- Meer ontsluiting van de provinciale collectie via de website www.archeologie.zuid-holland.nl.
- Faciliteren van tentoonstellingen in het Archeologiehuis, bibliotheken en archieven. Daarbij leggen we de nadruk op educatie (betrekken van scholen) en het versterken van de samenwerking met onze partners, Archeon en Erfgoedhuis (in het bijzonder de positie van de archeologische vrijwilligers).
- Via het Erfgoedhuis geven wij advies aan gemeenten bij het opzetten en verder ontwikkelen van een eigen archeologiebeleid (inclusief bijbehorend instrumentarium) en ondersteunen/informerend wij ook amateurarcheologen.

Molens laten draaien

Zuid-Holland zonder zijn molens is ondenkbaar. Ze zijn blikvangers in het landschap en op buitenlandse toeristen hebben zij een grote aantrekkingskracht. Voor hen zijn molens en Holland vrijwel synoniem. Voor ons zijn ze zo vanzelfsprekend, dat we bijna vergeten dat we er wat voor moeten doen om ze in goede staat te houden en verder te benutten. Zuid-Holland telt 228 complete molens, maar liefst een kwart van het Nederlandse molenbestand. Ze staan er in vergelijking met de molens in veel andere provincies goed bij. Dat is te danken aan het provinciaal Deltaplan Molens waarmee wij in de periode 2008-2012 ruim 80 molens hebben gerestaureerd. Met deze investeringsimpuls is de restauratiebehoefte bij historische windmolens in die periode belangrijk mate afgenomen. Daarom kunnen wij nu meer het accent leggen op het in goede conditie houden van het bestaande areaal. We blijven ons inzetten voor de instandhouding van de molen. Hiervoor is het ook van belang dat de molens kunnen blijven draaien. Want rust roest. Met de draaipremies willen we stimuleren dat alle molens in Zuid-Holland zoveel mogelijk draaien om de onderhoudskosten op de lange termijn te beperken. Dit in combinatie met de zorg voor een vrij zicht en een vrije windvang. Zo kunnen onze molens blijven draaien en het landschap verlevendigen.

De accentverschuiving van restauratie naar onderhoud betekent een omslag voor de molens in Zuid-Holland. Professionalisering en opschaling van de vrijwillige molenwereld zullen de komende periode steeds belangrijker worden. We ondersteunen deze overgang door het Molennetwerk (samenwerkingsverband Erfgoedhuis Zuid-Holland, Zuid-Hollands Landschap en Landschapsbeheer Zuid-Holland).

Wat gaan wij doen voor: molens laten draaien?

Ophogen van de subsidies voor de instandhouding en het draaien van molens.

- Professionaliseren van de vrijwillige molenwereld. Via het Provinciaal Molennetwerk Zuid-Holland waarin Erfgoedhuis Zuid-Holland samenwerkt met Zuid-Hollands Landschap en Landschapsbeheer Zuid-Holland bieden wij ondersteuning bij de professionalisering.
- Wij streven naar de vorming van grotere, professionelere rechtspersonen, die beter in staat zijn molens in stand te houden en te exploiteren.
- Het in goede staat overdragen van de provinciale molendriegang te Leidschendam.

4 Beleven en benutten: de manier om erfgoed door te geven

Zichtbare en voelbare geschiedenis in de groene en bebouwde omgeving hebben een diepe impact op het leven. Wonen, opgroeien, recreëren, naar het werk fietsen, uit het raam kijken, een hotel boeken, een huis kopen... alles krijgt meer waarde door de aanwezigheid van groene of gebouwde monumenten.

Beleven: meer dan er enkel over kunnen lezen

Het beleven van erfgoed is nu vooral beperkt tot de exclusieve hoek van educatie en participatie. Maar beleven kan net zo goed bewust als onbewust gebeuren. Men kan als toerist, kenner of liefhebber, de geschiedenis nalopen of – fietsen, voorzien van informatie, met een gids bij de hand, scherp speurend naar sporen, details en verhalen. Maar ook onbewust heeft erfgoed invloed op bewoners en passanten. Als de blik even langs een eeuwenoude muur gaat, als een wandelaar de bochtige lijnen van een landschap ondergaat, als men in de ooghoeken een molen of kerk ziet,

worden zaken als tijd, geschiedenis, vooroudergevoel, verleden en traditie beleefd. Wanneer je in een polder bent met Karolingische verkaveling, hoef je de jaartallen niet eens te kennen; ook zonder die kennis ervaar je een landschap waar het ruim duizend jaar al zo is. Het maakt de omgeving waardevoller. Je wilt er vaker terugkomen of je inzetten om iets te doen voor het eigen dorp, de streek of stad. En misschien zorgt het wel dat iemand juist daar een bedrijf wil vestigen of gaat investeren in toerisme en recreatie. Maar voorwaarde is altijd dat het *bekend* en *bereikbaar* moet zijn en vooral: men moet het kunnen *beleven*.

Erfgoed is van iedereen. Erfgoed is niet alleen van de historici, de kenners en liefhebbers of de mensen die er speciale fietstochtjes voor plannen, de toeristen en de VVV. Het heeft voor iedereen waarde en aantrekkingskracht.

Beleefbaarheid van erfgoed vergroten

Zuid-Holland biedt genoeg kansen om haar erfgoed beleefbaar te maken. Neem bijvoorbeeld de Limes, een uitzonderlijk stuk erfgoed. Maar bij de Limes ontbreekt nu de bekendheid, toegankelijkheid en de mogelijkheid om te beleven. De naam Limes is onbekend en wordt eerder met het Engelse woord *limes* geassocieerd. Alleen ingevoerden weten bijvoorbeeld dat de fundamente van fort Nigrum Pullum (= Zwarte Aarde, een verwijzing naar de donkere veengrond) in Zwammerdam op maaiveldniveau te zien zijn. Laat staan dat men weet of en hoe men er bij kan komen. Want het ligt achter op het terrein van een grote zorg-instelling. Wij vinden dit een gemiste kans en zouden dit graag veranderen. In dit hoofdstuk zetten we de stap naar een modern, ontwikkelingsgericht erfgoed-beleid, waarbij ook echt iets te beleven valt. Het erfgoed is tenslotte van ons allemaal. Door ons erfgoed voor iedereen bekend, bereikbaar en beleefbaar te maken gaat het in feite om de *demonstratie* van onze archeologie en erfgoed.

Van stippen naar strepen: 'erfgoedlijnen'

De verdeling van de restauratiemiddelen voor rijksmonumenten verliep tot voor

kort via incidentele regelingen vanuit het Rijk. Het ging daarbij om subsidiëring van individuele objecten ofwel: stippen. Wij willen dit 'stippenbeleid' niet zonder meer voortzetten, zeker sinds 2012 het rijks-budget voor restauraties is overgeheveld naar de provincies. Wij willen met ambitie de beleving van monumenten dichterbij brengen. Daarvoor moeten wij ons concentreren op de grote monumentale complexen en ensembles, die het verhaal van Holland vertellen, die over de grenzen van gemeentes en regio's heen gaan en waar meerdere beleidsterreinen bij elkaar komen in gebieden, die voor ons prioritair zijn. Wij willen dus meerdere stippen verbinden tot strepen of lijnen op de kaart, anders gezegd: van een stippen naar een strepenbeleid. Zo'n streep noemen wij: een erfgoedlijn.

Het Hoofdpijnenakkoord benoemt de volgende prioriteiten op de aan erfgoed aanpalende terreinen, die ons helpen bij het bepalen van de lijnen. Die prioriteiten zijn:

- Water* → kust, waterrecreatie en water-berging
- Groen* → ecologische hoofdstructuur en groenbeleving
- Economie* → duurzame energieopwekking en economische topgebieden
- Mobiliteit* → vervoer over water, bovenregionale fietsverbindingen
- IRP's* → Deltapoort en Goeree-Overflakkee.

Waarom decentralisatie monumentenbeleid naar provincie?

Een belangrijke landelijke ontwikkeling is de modernisering van het monumentenbeleid (MoMo)⁵.

MoMo staat voor:

- niet alleen bewaren en beschermen, maar er ook wat mee doen;
- niet alleen aandacht voor het monument, maar ook voor zijn context.

Bij de decentralisatie van de restauratiemiddelen sluiten wij aan bij het rijksbeleid, door:

- de restauraties te koppelen aan veel ruimere gebiedsontwikkeling. Wij zijn immers de eerste overheid op gebied van de inrichting van de fysieke ruimte;
- het integraal aan te pakken. Wij hebben meerdere beleidsterreinen (groen, water, mobiliteit) onder één dak;
- de beschikbaar gestelde middelen te matchen met eigen middelen en die van andere regionale private en publieke partijen.

5 Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (MoMo) uit 2009, van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), mede namens de ministeries van Economie, Landbouw en Innovatie (ELI) en Infrastructuur en Milieu (I&M).

Tabel: relatie erfgoedlijnen en provinciale prioriteiten op andere beleidsterreinen

Erfgoedlijn	Water		Groen		Economie		Mobiliteit		IRP
	kust en recreatie	water berging	EHS	Groen-beleving	energie	top gebied	water	fiets	
Landgoederenzone	X	X	X	X		X	X	X	
Waterdriehoek	X	X	X	X		X	X	X	X
Atlantikwall	X			X		X		X	X
Oude Hollandse Waterlinie		X	X	X				X	
Limes	X			X				X	X
Goeree-Overflakkee	X			X	X			X	X
De Trekvaarten	X	X	X	X	X	X	X		

Conform het Hoofdlijnenakkoord zetten wij ons op het gebied van erfgoed in de eerste plaats in op de 'landgoederen, monumentale complexen zoals Kinderdijk, de Limes en de Hollandse Waterlinies en landschappen'. In combinatie met genoemde beleids-prioriteiten op aanpalende terreinen willen wij ons deze planperiode richten op zeven erfgoedlijnen. Hieronder staan de erfgoedlijnen opgesomd in willekeurige

volgorde:

1. Landgoederenzone
2. Waterdriehoek Kinderdijk, Dordrecht en de Biesbosch
3. Atlantikwall
4. Oude Hollandse Waterlinie
5. Limes
6. Goeree-Overflakkee
7. De Trekvaarten Schie, Vliet en Haarlemmertrekvaart

Definitie erfgoedlijn

Een erfgoedlijn is een geografische structuur (kust, trekvaart, oude duinenrij, eiland, etc.), die meerdere monumentale stippen met één gemeenschappelijk historisch verhaal verbindt tot één streep of lijn op de kaart. De erfgoedlijnen zijn ensembles van erfgoed, landschap en water, die kwaliteit verschaffen aan de ruimte en beschikken over groot recreatief en toeristisch potentieel.

Waarom deze erfgoedlijnen?

- Ze vertellen een kenmerkend verhaal uit de geschiedenis van Holland.
- Ze zijn qua omvang gemeente- en vaak regio-overstijgend.
- Ze liggen in onze topgebieden en kroonjuwelen uit de CHS.
- Ze bundelen meerdere opgaven op het gebied van groen, water, landschap en mobiliteit.
- Ze hebben groot recreatief/toeristisch potentieel.
- Ze sluiten aan op de prioriteiten uit het Hoofdlijnenakkoord.
- Ze zijn opgenomen op de Kwaliteitskaart bij de PSV.

De erfgoedlijnen zijn wel een nieuwe term, maar geen nieuw instrument. De erfgoedlijnen brengen enkel focus aan, waarbij we gebruik blijven maken van de bestaande planologische⁶ en financiële instrumenten. Er is dus geen sprake van dubbeling met bestaande instrumenten. Erfgoedlijnen zijn vooral een gerichte aanpak om versnippering van aandacht en geld tegen te gaan door stevig te koersen op de in het Hoofdlijnenakkoord genoemde prioriteiten.

6 Doordat de Regioprofielen Cultuurhistorie worden geborgd in de algemene Gebiedsprofielen Ruimtelijke Kwaliteit neemt het aantal instrumenten af.

Doel van beleving: een plek creëren waar mensen graag zijn, waar ze vaker komen, andere mensen mee naartoe nemen en waar ze enthousiast over vertellen. Vaak is dat ook een plek met toeristische potentie.

Sneeuwbaaleffect

De ensemblewaarde is bij de zeven genoemde erfgoedlijnen al in potentie aanwezig. Maar net als bij een sneeuwbal moeten we vaak met een kleine bal beginnen en die aan het rollen brengen. Bij sommige erfgoedlijnen is er al een begin gemaakt en kan de provincie voor een versnelling zorgen, bij andere erfgoedlijnen zal de provincie meer het initiatief nemen. Daarna is het zaak dat de andere spelers het proces zelf op gang kunnen houden.

Op één lijn komen

Bij de realisatie van de erfgoedlijnen zijn vele partijen met uiteenlopende belangen betrokken. Het is zaak dat die op één lijn komen, dat zij min of meer dezelfde toekomstvisie delen en de weg daar naar toe. De erfgoedlijnen zijn niet zo maar een verzameling objecten, maar ook een eigenstandige entiteit zoals de 'Loire-streek' meer is dan een toevallige groep chateaux. Het kan zich als geheel

profiëren en 'verkoppen'. Maar daartoe moet het zich wel 'oplijnen': er moet interactie en energie zijn en er moet geïnvesteerd worden. De erfgoedlijnen zijn dus niet alleen een product, maar ook het voortdurende proces erachter.

Wat gaan we doen voor erfgoedlijnen?

Als de erfgoedlijnen zowel een proces als product zijn, moeten activiteiten en opbrengsten vanuit beide gezichtspunten omschreven worden. Dit betekent het volgende.

- Het vaststellen van de programma-sturing tussen lijnen en per lijn.
- Het verkennen van de erfgoedlijnen op kansrijke projecten, de daaraan verbonden opgaven en kosten, de meest betrokken partijen en hun belangen en de mogelijke bronnen van financiering.
- Het vormen en onderhouden van een netwerk van 'stakeholders' bij de erfgoedlijn: gemeenten, rijk, eigenaren, maatschappelijk middenveld,

Projectenveloppen

Binnen elke erfgoedlijn kunnen afzonderlijke objecten en opgaven onderscheiden worden, die natuurlijk bepaalde kosten, financieringsbronnen en daaraan verbonden partijen met zich meebrengen. Samen zouden we dit een 'projectenveloppe' kunnen noemen, waarin de erfgoedlijn concreet kan worden opgedeeld en eventueel gefaseerd kan worden uitgevoerd. Bij onze selectie van projectenveloppen die voor uitvoering geschikt kunnen zijn, hanteren we de volgende criteria:

- het bestaan van een geografische relatie met de erfgoedlijn;
- een relatie met het verhaal van de betreffende erfgoedlijn;
- er is een initiatiefnemer en/of een trekker met investeringsbereidheid;
- de provincie kan het verschil maken;
- er is sprake van samenwerking met andere aan de erfgoedlijn verbonden partijen;
- er is sprake van co-financiering;
- er is sprake van een toegevoegde waarde voor de omgeving en voor de beleefbaarheid van de erfgoedlijn.

Middelen

Samenvattend ontvangen wij jaarlijks € 3 miljoen voor de restauratie van monumenten. Wij zullen deze middelen matchen met evenveel provinciale middelen. In totaal kunnen wij dus per jaar € 6 miljoen inzetten voor de restauratie en ontwikkeling van monumenten binnen en buiten de erfgoedlijnen. Dit bedrag is exclusief de bijdragen van derden, die bij de monumenten buiten de erfgoedlijnen minimaal 50% moet zijn. Daarmee maakt de provincie het verschil.

Erfgoed beleven kan fysiek en direct. Maar het kan ook digitaal of virtueel. Google streetview, de molengang als filmdecor, een boek, augmented reality.

bedrijfsleven, vrijwilligers, fondsen en financiers.

- Het faciliteren van het netwerk bij het bepalen van de gezamenlijke richting en uitvoeringsagenda, die gefaseerd en projectmatig in 2014, 2015 en 2016 uitgevoerd zullen worden.
- Het per project bepalen van de benodigde provinciale inzet, ook op de aanpalende beleidsterreinen.
- De realisatie van minimaal twee fysieke ontwikkelopgaven per erfgoedlijn.

Erfgoededucatie verbonden met het nieuwe beleid

De waardering van ons cultureel erfgoed wordt grotendeels bepaald door onze bekendheid met en kennis van de verhalen die onlosmakelijk met het erfgoed zijn verbonden. Die verhalen moeten worden doorverteld, om te beginnen aan de jeugd. Erfgoededucatie wordt daarom verbonden met ons nieuwe erfgoedbeleid. Hiervoor worden voor iedere erfgoedlijn speciale projecten voor de jeugd ontwikkeld. Erfgoedhuis bezit de expertise en netwerken om erfgoededucatie samen met partners uit het betreffende gebied vorm te geven en uit te voeren.

Bijdragen aan beleven kan verder gaan dan inspanningen op het gebied van educatie. Erfgoed kan bijvoorbeeld ook meer context krijgen door visualisatie en evocatie van verdwenen elementen in het landschap en de gebouwde omgeving. Dit kan zowel met fysieke middelen als virtueel via bijvoorbeeld sociale media.

Monumenten buiten de erfgoedlijnen

Onze focus op erfgoedlijnen betekent niet dat wij ontwikkelingen die elders plaatsvinden of buiten het 'verhaal' van de erfgoedlijn vallen, zullen negeren. Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven blijven we ons generiek inzetten voor de bescherming van het cultureel erfgoed in de gehele provincie Zuid-Holland. Ook als er zich andere kansen voordoen die leiden tot kwaliteitsverbetering, zullen we die uiteraard benutten. Voorts trekken wij ons het lot aan van de monumenten met een restauratiebehoefte, waaronder de molens, binnenstedelijke rijksmonumenten en de in toenemende mate vrij komende kerken. Wij willen 50% van de door het rijk gedecentraliseerde restauratiemiddelen inzetten voor het

Streven is: elk jaar twee monumenten te benoemen tot ontwikkelopgave. Bij voorkeur binnen de zeven erfgoedlijnen.

behoud van de rijksmonumenten in Zuid-Holland, die niet in het verhaal van een erfgoedlijn passen, waaronder dus ook de niet rendabele monumenten in stad en dorp.

De verdeling en toekenning verlopen via een nog op te stellen subsidieregeling welke in werking treedt op 1 januari 2013 en voor 1 oktober 2012 separaat door GS zal worden vastgesteld. Om mee te kunnen dingen moet voldaan worden aan de volgende selectiecriteria:

1. Het project moet uitvoeringsgereed zijn. Dat wil onder meer zeggen dat de monumentenvergunning onherroepelijk is, dat het voldoet aan de kwaliteitseisen van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) en dat de subsidiabele kosten door de RCE zijn vastgesteld.
2. De restauratiebehoefte is minder dan € 2 miljoen (bij meer dan € 2 miljoen is sprake van een 'kanjer', zie hierboven).
3. Er moet sprake zijn van minimaal 50% co-financiering.

4. De duurzame instandhouding moet zijn verzekerd.
5. Het project moet bijdragen aan de werkgelegenheid.
6. Er moeten leerling-werkplaatsen zijn.

Indien er meer aanvragen zijn dan er aan middelen beschikbaar is, worden de aanvragen gerangschikt aan de hand van de volgende criteria:

1. Hoe hoger het percentage co-financiering, des te hoger de prioriteit,
2. Hoe meer kans op herbestemming, des te hoger de prioriteit.

De beschikbare middelen worden vervolgens in de volgorde van rangschikking van hoge naar lage prioriteit over de ingediende aanvragen verdeeld tot de middelen op zijn.

Erfgoedlijnen kunnen werken als een wonderbaarlijke vermenigvuldiging. Als het minder over individuele objecten gaat maar vaker over ensembles wordt de beleving krachtiger.

En als de ruimte groter wordt krijgen we vanzelf meer deelnemers. Beheerders, eigenaars en plannenmakers die allemaal een duit in het zakje willen doen en die niet willen achterblijven bij de buurman. Het is prachtig als de provincie daarbij een rol kan gaan spelen.

De zeven erfgoedlijnen

De Landgoederenzone

De Landgoederenzone is een grote, min of meer aaneengesloten verzameling landgoederen, die loopt over de oude duinenrij van Monster naar Haarlem. De Landgoederenzone is het verhaal van de Gouden Eeuw en Pruijktijd. De landgoederen en buitenhuizen bevatten fraaie woonverblijven, annexe gebouwen als koetshuizen en oranjeriën en uiteraard een parkachtig landschap met dito aan- en uitzicht. Vooral de zeer welgestelden -adel, patriciërs, hoogleraren en textieltycoons uit de grote steden - voelden zich (vooral zomers als het water uit de grachten nogal stonk) aange- trokken tot de gezonde zand- grond. Nu vormen de zones aantrekkelijke oases van groen in de Randstad. Voor recreatie zijn zij uitstekend geschikt mits ze bekend, bereikbaar (bijvoorbeeld met een doorgaand fiets- en wandelpad) en publiek toegankelijk gemaakt zijn. De restauratie- behoefte in Landgoederenzone is groot, maar dat geldt ook voor de kans op herbestemming (ook in hedendaagse vorm als bijvoorbeeld exclusieve plek voor vergadering of seats to meet in het kader van het Nieuwe Werken).

De Waterdriehoek

De waterdriehoek wordt gevormd door UNESCO werelderfgoed Kinderdijk, de Biesbosch en de Drechtsteden. Het verbindende geografische element zijn de grote rivieren. Het verhaal is dat van het water. De middeleeuwse St. Elisabethvloed schiep de Biesbosch, het Eiland van Dordrecht en is de naamgever van Kinderdijk (de dijk waarop een wiegje met kind en kat aanspoelde). De molens van Kinderdijk staan voor onze strijd tegen het water of wat men tegenwoordig watermanagement zou noemen. Laatste acte zijn de grote baggerwerkzaamheden bijvoorbeeld aan de Noord en de scheepsbouw op de oevers. Dit gebied is het maritieme achterland van onze mainport Rotterdam en concentreert de bijzondere kennis die Nederland bezit op gebied van baggeren, offshore, scheepsbouw en waterwerken. De waterdriehoek is oorspronkelijk bedacht vanuit recreatief/ toeristisch oogpunt met als troeven Kinderdijk, Dordrecht en Biesbosch. De opgave is deze troeven over water per boot (watertaxi) te verbinden met onder meer een opstappunt in Rotterdam en een die bereikbaar is met het oog op het toeristen- verkeer tussen Amsterdam en andere Europese hoofdsteden. Kinderdijk moet, met behoud van de Outstanding Universal Values als werelderfgoed, kunnen uitgroeien tot een attractie, die recht doet aan haar status en die voor het voortbestaan niet meer afhankelijk is van publieke middelen. De andere potentiële projecten worden gevormd door monumenten en kades, die passen in het verhaal van het water.

Atlantikwall

De Atlantikwall is in de Tweede Wereldoorlog aangelegd, bedoeld om een invasie van geallieerde zijde te voorkomen. De Atlantikwall liep van de Noordkaap (Noorwegen) tot Biarritz (Frankrijk) aan de golf van Biskaje (2.685 kilometer in totaal). De verdedigingslinie bestond uit kustbatterijen, versperringen (o.m. tankvallen, drakentanden, muren) en ondersteuningsbunkers (ruim 12.000). De Atlantikwall is voor een groot deel het verhaal van Soldaat van Oranje, dat zich onder meer afspeelt bij het Kurhaus (Scheveningen) en Huis ter Duin (Noordwijk). En dit verhaal leeft, blijkens de voorstellingen van de gelijknamige musical op Vliegveld Valkenburg. De Atlantikwall is momenteel geen beschermd monument. Veel bunkers met hun gangenstelsels en verdedigingswerken zijn verscholen in bos (Staelduijnse Bos te Maassluis) of park (de Seyss Inquart commandobunker op Clingendael), of staan onbenut in het landschap, maar ze hebben wel groot potentieel om benut (herbestemming) en bezocht te worden. Een begin is er in de vorm van kleinschalige musea gerund door vrijwilligers (Oostvoorne, Hoek van Holland, Scheveningen en Noordwijk) of plannen daartoe (Den Haag). Ook het van oorsprong Nederlandse Fort aan den Hoek van Holland was door de Duitsers in gebruik. In dit fort heeft nog de laatste Kabinetvergadering plaats gevonden voor dat het in Engeland in ballingschap ging. Deze vergadering is op fraaie wijze met behulp van een diorama weer in beeld gebracht.

Oude Hollandse Waterlinie

De Oude Hollandse Waterlinie is een verdedigingslinie rond Holland (onderscheid met de Nieuwe Hollandse Waterlinie is dat de stad Utrecht er buiten valt). De linie bestaat vooral uit het onder water zetten van grote stukken polderland. Waar accessen waren werden steden versterkt tot vestigingen (bijvoorbeeld Gorinchem), forten aangelegd (bijvoorbeeld Wierickerschans) en andere verdedigingswerken (schansen, posten, redouten, enz.) aangelegd. De Oude Hollandse Waterlinie is het verhaal van Het Rampjaar 1672. Volgens een gezegde was het volk destijds redeloos, het land reddeloos en de regering radeloos. Ons land werd namelijk van drie kanten aangevallen door de Engelsen, Fransen en enkele Duitse bisdommen. De Oude Hollandse Waterlinie bleek van groot nut om de vijand te keren. Voor het weer beleefbaar maken is de restauratie annex herbestemming van fort Wierickerschans in volle gang, is men op zoek naar waterbergingsgebieden ter plaats van de historische 'kommen' en zijn er plannen voor de herinrichting van het Woerdense Verlaat (Nieuwkoop) en de Koeneschans, een eilandje in de Vlist ter hoogte van de Franse Kade (verder kwamen de Fransen gelukkig niet).

In onderstaande kadertjes stellen wij de verschillende erfgoedlijnen kort aan u voor (voor meer informatie zie de kaart in de bijlage).

De Limes

De Limes is de grens van het Romeinse Rijk. Die loopt van Schotland tot de Zwarte Zee. Bij ons vormde de rivier de Rijn een natuurlijke barrière tegen vijandige invallen. De Limes bestond uit militaire forten en uitkijktorens verbonden door een verharde weg. Bij de forten vinden we ook vaak burgernederzettingen. De Limes is in Engeland en Duitsland al UNESCO Werelderfgoed. Bij ons staat hij op de nominatie dat in 2018 te worden. Die status heeft wel consequenties, zowel ten aanzien van de bescherming als de beleefbaarheid (Het is ten slotte ook het grootste archeologische monument dat we in Nederland bezitten en mondiaal uniek vanwege het goed bewaard blijven van organisch materiaal in onze natte bodem.) In het Themajaar Leve de Limes! is gebleken dat de Zuid-Hollandse Limes-gemeenten van de provincie minimaal verwachten dat zij een coördinerende rol vervult bij o.m. het beleefbaar maken. Zo richt de gemeente Leiden momenteel een archeopark in ter plaatse van fort Matilo. Instelling Ipse De Bruggen heeft plannen voor het beleefbaar maken van fort Nigrum Pullum op haar terrein, zodra het hoofdgebouw en paviljoenen ter plekke verdwijnen. Zij wil voorts een theehuis vestigen aan de Rijndijk, waar bezoekers bediend kunnen worden door bewoners in het kader van arbeidsintegratie. Dit is maar een greep uit bestaande initiatieven om de Limes weer beleefbaar te maken.

Goeree-Overflakkee

Goeree-Overflakkee is het verhaal van tradities en de zee. Het eiland kent vissersplaatsen en havenkanalen, boerderijen en akkers met schurvelingen (= zandwallen), duinen, dijken en slikken. Maar sinds de Watersnoodramp van '53 en de daarop volgende Delta-werken is het eiland afgesloten van de zee, de landbouw in belang afgenomen en de economie verschaald. De erfgoedlijn kan hieraan bijdragen door een doorgaande (cultuurhistorische) recreatieve verbinding te leggen tussen het fort Prins Frederik (Ooltgensplaat) uit de Napoleon-tische tijd en de nog te bouwen getijde centrale op de Brouwerdam met daar tussenin de schurvelingen, de (herbestemming van de) cichoreidrogerij Ceres, de havenkanalen in de dorpen en de watertoren in Dirksland.

De Trekvaarten

De trekvaarten zijn de door de mens gegraven waterverbindingen tussen de opkomende Hollandse steden. Zo verbindt de Schie de steden Schiedam en Rotterdam met Delft, de Vliet Delft met Den Haag en Leiden en de Haarlemmertrekvaart Leiden met Haarlem. Over dit vaartenstelsel - dat halverwege de 17e eeuw tot grote bloei kwam - werden goederen vervoerd en later steeds meer personen. De trekschuit ging langzaam, maar was stipt op tijd en comfortabel. De dilligence ging twee keer zo snel, maar was duur en ging holderdebolder over slecht onderhouden wegen. De vaarten waren tevens in trek om aan te wonen. Pas met de komst van de trein verdween de trekschuit als massavervoermiddel. Nu zijn de historische vaarten weer in opkomst door de waterrecreatie. Opgave bij de trekvaarten en oevers is de ruimtelijk kwaliteit ervan te verhogen door aandacht te besteden aan panorama's, zichtlijnen en bouwhoogten in het RO-instrumentarium (o.m. de gebiedsprofielen). Inzet is dat nieuwe ontwikkelingen buiten het stedelijk gebied bijdragen aan het open en rustige karakter, en versterking van erfgoed. Jaagpaden moeten weer gebruikt kunnen worden door fietser en voetganger. De recreatievaart moet aan kunnen leggen om op- of af te stappen. De vormgeving van bebording en het watermeubilair dient te accorderen met het historisch karakter van de vaarten. Daarnaast is er restauratiebehoefte bij de direct aan de vaarten gelegen uitspanningen, tol- en veerhuizen, sluizen, bruggen en brugwachtershuisjes.

Benutten: herbestemming als de kroon op het werk

Benutten is niet een aparte dimensie of discipline, maar ligt logisch in het verlengde van beschermen en beleven. Het is eigenlijk de borging van beide. Het vinden van een nieuwe eigentijdse bestemming is een meer zekere manier om erfgoed een duurzame toekomst te verschaffen, veel zekerder dan een beroep te moeten doen op publieke middelen. Juist in tijden van bezuinigingen moeten we nieuwe manieren vinden om ons erfgoed te vrijwaren van verval, leegstand of sloop.

Tot nog toe zijn bestemmingen van erfgoed vaak in de museale en educatieve hoek te vinden. Ook horeca en culturele diensten vinden regelmatig onderdak in monumentaal erfgoed. Maar om de dreiging van leegstand, verval en sloop te keren zullen er meer bestemmingen gevonden moeten worden en nieuwe bestemmingen die jonge generaties aanspreken. Een bijzonder voorbeeld is de herbestemde Villa Augustus die een enorme impuls heeft gegeven aan een hele Dordrechtse wijk en waar de gemeente nu met de herbestemming van het Energiehuis een vervolg aan geeft. Andere voorbeelden zijn een top-restaurant in een molen in Bernisse, een congrescentrum in de Lourdeskerk in Scheveningen en een hogeschool in de oude scheepswerf van de Rotterdamse Droogdok Maatschappij. Deze greep uit gerealiseerde praktijk maakt duidelijk dat er vele mogelijkheden zijn, maar dat herbestemming om maatwerk vraagt. Uit deze voorbeelden blijkt ook dat herbestemd erfgoed een economische

impuls kan betekenen voor een gemeente of een wijk. Herbestemd erfgoed levert geld en banen op. Benutting moet wel geschieden binnen de kwaliteitsnormen en -kaders die gelden rond erfgoed. Niet elk plan voor herbestemming maakt automatisch *erfgoud*.

Wat wil de provincie bereiken inzake herbestemmen?

Wij willen bereiken dat zo veel mogelijk monumenten een nieuwe, eigentijdse functie krijgen, die financieel voldoende opbrengt om geen (of zo min mogelijk) beroep te hoeven doen op publieke middelen. Hergebruik van bestaande gebouwen is ook duurzaam in de zin dat er minder beslag op grond gedaan hoeft te worden voor nieuwbouw. Door hergebruik van 'rood' is er minder ruimtedruk en dus uiteindelijk meer 'groen'.

Wat gaat de provincie voor herbestemming doen?

Herbestemmen gaat soms vanzelf – de Prinsenhof te Delft is inmiddels al aan zijn

Uiteindelijk doel van herbestemming is dat deze monumenten geen beroep meer hoeven te doen op publieke middelen, maar financieel op eigen benen staan.

achtste bestemming toe. Maar meestal gaat herbestemming niet vanzelf en het is helaas ook niet voor alle monumenten weggelegd. Toch willen wij helpen om de kans op herbestemming zo groot mogelijk te maken. Dat doen we dus niet met (publiek) geld – die verantwoordelijkheid ligt uit de aard der zaak nadrukkelijk bij externe partijen - maar we kunnen wel agenderen, draagvlak vergroten, inspireren, bemiddelen en kennis delen. Concreet zullen wij conform de vastgestelde Meerjarenbegroting de komende periode in totaal minstens acht monumenten als ontwikkellocatie benoemen voor herbestemming. Wij doen dit met behulp van de ‘transitietool’ die is ontwikkeld in het kader van het Thema-jaar 2012, ‘Over-levende monumenten!’ (zie kader). Waar mogelijk willen wij de ontwikkellocaties vinden binnen de erfgoedlijnen. Zo benutten wij de potentie van erfgoed om aantrekkelijk te blijven voor inwoners, bedrijven en recreanten. Herbestemming levert zo een bijdrage aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de Van Nelle

Fabriek in Rotterdam of de Caballero fabriek in Den Haag waar creatieve, jonge bedrijven zich graag willen vestigen.

De herbestemming van de ontwikkellocaties faciliteren wij met:

- Subsidie voor een ‘Advies op maat’ over hun herbestemmingsmogelijkheden;
- De inzet van kennis en het netwerk van de provinciale organisaties Erfgoedhuis, Zuid-Hollands Landschap en Landschapsbeheer Zuid-Holland (in geval van een molen: inzet van het Molenplatform);
- Het waar mogelijk in het ruimtelijk beleid flexibel omgaan met verzoeken van de gemeenten om hergebruik van bijvoorbeeld een boerderij als zorgboerderij of bed & breakfast mogelijk te maken;
- Het vergroten van de bereikbaarheid van de ontwikkellocatie door waar mogelijk een verbinding te maken met de (recreatieve) routestructuur, opname in het fietsknooppuntennetwerk en streekbusroutes.

Transitietool

De transitietool toetst de kans van een herbestemming op realisatie en duurzame exploitatie. Criteria die zijn verwerkt in de transitietool zijn bijvoorbeeld of het te herbestemmen gebouw of complex langs de erfgoedlijnen ligt, of het een rijks- of gemeentelijk monument is, of er sprake is van investeringsbereidheid en of het na herbestemming publiek toegankelijk wordt. (Link naar website: zie www.zuid-holland.nl)

De provincie zal bij herbestemming de rol op zich nemen van facilitator, verbinder en inspirator. Of noem het ‘makelaar in mogelijkheden’.

5 Overige wettelijke taken

In de vorige hoofdstukken zijn onze taken in het kader van de Wet ruimtelijke ordening, de Monumentenwet en de Wet op de archeologische monumentenzorg al aan bod geweest. Hieronder volgen in het kort de overige wettelijke taken en taken gebaseerd op bestuurlijke afspraken met mede-overheden.

Bibliotheken

De provincie Zuid-Holland heeft op basis van de Wet op het specifiek cultuurbeleid de taak om de gemeentelijke bibliotheken tweedelijns ondersteuning te bieden met onze Provinciale Service Organisatie (PSO) ProBiblio. ProBiblio helpt bibliotheken onder andere bij hun nieuwe rol in het digitale tijdperk. Het biedt tevens een platform voor kwaliteitsverbetering en innovatie, zodat het wiel niet op verschillende plekken hoeft te worden uitgevonden. Daarnaast opereert ProBiblio als shared service center, bevordert het professionalisering en ondersteunt het netwerkvorming. In 2014 zal onze taak met betrekking tot de bibliotheken worden vast gelegd in een nieuwe Bibliotheekwet. Tussentijds is het Bibliotheekcharter van kracht.

Regionale omroepen

Op basis van de Mediawet zorgt elke provincie sinds 2006 voor de bekostiging van het functioneren van ten minste een regionale omroep voor een kwalitatief hoogwaardig aanbod op het in 2004 bestaande niveau van activiteiten. De provincie Zuid-Holland telt als enige

provincie twee regionale omroepen. Wij streven naar efficiencywinst, onder meer door nauwe samenwerking tussen beide omroepen te bevorderen.

Basisvoorziening cultuurparticipatie

De gezamenlijke provincies hebben in 2010 het Profiel Provincies opgesteld en zijn met dit document het gesprek aan gegaan met het rijk en de andere overheden om te komen tot een bestuurlijke ‘packagedeal’. Dit heeft onder meer geresulteerd in het bestuursakkoord Rijk-IPO. Volgens het Profiel Provincies hebben ‘provincies bij cultuurparticipatie een rol in de tweedelijns-ondersteuning, in het bevorderen van de kwaliteit (consulenten) en in de regionale spreiding (toegankelijkheid)’. In lijn daarmee houden wij een kleine Basisvoorziening in stand, die gemeenten tweedelijns ondersteuning biedt bij de uitvoering van hun taak op gebied van cultuurparticipatie. Deze Basisvoorziening bestaat uit een sterk afgeslankt Kunstgebouw en functies verleend door Jeugdtheaterhuis, Popunie en Stichting Educatieve Orkestprojecten. Daarnaast worden de bestaande regionale

cultuureducatienetwerken op onze kosten ondersteund door Cultuurnetwerkers (consulenten). Zij vervullen een schakelfunctie bij de spreiding en de afstemming van vraag en aanbod cultuureducatie, ook richting genoemde instellingen, die samen de basisvoorziening vormen.

Kunstgebouw richt zich, in aansluiting op gemeentelijke wensen, met name op kleinere kernen in het landelijke gebied (< 30.000 inwoners) en ziet zichzelf als makelaar tussen gemeenten, onderwijs en lokale culturele instellingen. Beoogde taken zijn kennisdeling en informeren van gemeenten en scholen, ondersteunen van netwerken (van ICC'ers, cultuurnetwerkers en cultuurbemiddelaars) en dienstverlenend aanbod (met afname door gemeenten o.b.v. de beschikbare € 10,90 per leerling verkregen van OCW).

Met deze Basisvoorziening wordt de 'onderbouw' van de dienstverlening aan gemeenten geborgd, ervan uitgaande dat de gemeenten zelf de 'bovenbouw' zullen afnemen. De basisvoorziening zal inhoudelijk dan ook door gemeenten aangestuurd moeten worden, die daarmee een belangrijke taak krijgen in het geheel. Zij moeten zelf actief hun behoeften verwoorden en met de instellingen prestatieafspraken maken en afrekenen. De provincie behoudt een minimale financiële - en systeemverantwoordelijkheid.

6 Werkwijze: verkennen en uitvoeren

De realisatie van deze beleidsvisie is afhankelijk van de medewerking van vele in- en externe partijen, die uiteraard elk voor hun eigen belang staan.

Rol provincie richting uitvoeringsprogramma

Een topdown aanpak door een boven-geschiede overheid past niet meer in deze tijd. Dat betekent niet dat de provincie geen verantwoordelijkheid meer voelt of neemt. Als het gaat om het *beschermen* van het cultureel erfgoed vindt verdere aanscherping plaats met betrekking tot hetgeen de provincie in situ wil en moet beschermen. Hierdoor ontstaat meer ruimte en duidelijkheid richting externe partijen over alle andere plekken in Zuid-Holland waarover we in gesprek willen en over kansen voor het erfgoed. Centraal daarbij staat: beleven en benutten onder het motto; duurzaam behoud door ontwikkeling.

Aanjager, verbinder, coördinator

Bij *beleven en benutten* beogen wij een netwerkaanpak op erfgoedlijnniveau, waarbij de provincie fungeert als aanjager, verbinder en coördinator. De provincie voelt zich verantwoordelijk voor de programmasturing; zowel tussen als binnen de verschillende erfgoedlijnen. Vanwege de in hoofdstuk 4 geschetste diversiteit zal de sturing en aanpak per erfgoedlijn verschillen. Deze kan variëren van het creëren van een meer traditionele gebiedstafel, alwaar besluitvorming plaats

vindt over de geprioriteerde projecten tot een virtuele marktplaats waarbinnen partijen met verschillende ideeën en projecten zich binnen het verhaal van een erfgoedlijn met elkaar verbonden voelen. Vervolgens kunnen er verschillende initiatiefnemers -afhankelijk van de opgave per gebied/locatie - verantwoordelijk zijn voor één of meerdere projecten binnen een erfgoedlijn. De intensiteit waarmee de provincie betrokken is zal per project verschillen. Een forse restauratie, groen of bereikbaarheidsopgave kan bijvoorbeeld leiden tot een grote betrokkenheid vanuit de provincie. Terwijl het mogelijk maken van de herbestemming van een historische pand juist een beperkte eigen inzet vraagt van provinciaal instrumentarium.

Conclusie; hoe de programmasturing wordt ingevuld op erfgoedlijnniveau wordt duidelijk in het uitvoeringsprogramma, zoals door Gedeputeerde Staten zal worden vastgesteld. Hoe de sturing precies uitpakt per project is voortdurend afhankelijk van de energie en investeringsbereidheid van externe partijen. Het uitvoeringsprogramma dat volgt op deze beleidsvisie zal dan ook beperkt blijven tot een geprioriteerde projectenlijst die regelmatig geactualiseerd wordt. Via de reguliere

planning en control-cyclus en een tweejaarlijkse voortgangsrapportage wordt verantwoording afgelegd. Deze voortgangsrapportage spreekt zowel in termen van outcome *'hoe ver zijn we al op weg als het gaat om het maximaal beleven en benutten van erfgoed/lijnen?'* als in termen van output; *'de ontwikkeling inclusief restauratie van concrete locaties'*.

Samenwerking met externe partijen

Aanjagen, verbinden en coördineren betekent vooral ook ruimte laten. Ruimte voor het gesprek met andere - juist ook private - partijen. Ruimte voor goede initiatieven die het verschil kunnen maken, passen in het verhaal van de erfgoedlijn die we als provincie verder willen en kunnen brengen. Dat kan door letterlijk een duit in het zakje te doen, mee te denken, belemmeringen weg te nemen en/of de juiste voorwaarden te scheppen. We sluiten daarbij vooraf niemand uit. Vervolgens zijn er een aantal natuurlijke partners die ons kunnen helpen bij de uitvoering van ons beleid. Het gaat dan bijvoorbeeld om de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en provinciale uitvoeringsinstellingen als Erfgoedhuis, Landschapsbeheer Zuid-Holland en Zuid-Hollands Landschap. Een belangrijke rol bij de uitvoering van de beleidsvisie Cultureel Erfgoed 2013-2016 kan worden gespeeld door het samenwerkingsverband van Erfgoedhuis Zuid-Holland, Landschapsbeheer

Zuid-Holland en het Zuid-Hollands Landschap. Deze drie organisaties hebben besloten een intensiverend traject in te gaan van inhoudelijke en organisatorische samenwerking, ook bij de uitvoering van de beleidsvisie Cultureel Erfgoed en de beleidsvisie Groen. Zij zullen hun activiteiten op het vlak van erfgoed, landschap en natuur met elkaar verbinden en mede daardoor inwoners en organisaties in Zuid-Holland meer betrekken bij hun directe omgeving. Maar ook streven zij er naar om zo op afzienbare termijn organisatorische en financiële voordelen te behalen en daarmee hun gezamenlijke mogelijkheden te vergroten. Daarbij zijn wij ons er terdege van bewust dat succesvolle samenwerking niet vooraf verzekerd kan worden, maar samenhangt met de juiste mensen op de juiste plek op het juiste moment; iets wat binnen de provincie de aandacht heeft en aansluit bij het programma Focus met Ambitie.

Samenwerking intern

De mate waarin we als provincie succesvol zijn in het creëren van publiek-private partnerships ten behoeve van het beleven en benutten van cultureel erfgoed hangt in hoge mate af van de mate waarin we als provincie integraal werken, van buiten naar binnen en andersom. Er zullen goede koppelingen moeten worden gelegd met onder meer de uitvoering van de beleidsvisie Groen. Koppelingen die je ook concreet terugziet in de uitvoering van projecten.

7 Financiën

Bij een beleidsvisie hoort een financieel overzicht. De meerjarenbegroting die bij bovenstaande beleidsvoornemens behoort, ziet er als volgt uit. Voor de jaren na 2012 geldt dat er provinciebreed nog heroverwegingen plaats zullen vinden als gevolg van de noodzakelijke bezuinigingen op de provinciale uitgaven.

De hoofdstukken uit de beleidsvisie Cultureel Erfgoed kunnen op de volgende wijze worden toegeschreven aan de provinciale begroting. De hoofdstukken Beschermen en Beleven en benutten vallen samen met doel 4.5 'een beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed' uit de provinciale begroting. De basisvoorziening cultuurparticipatie behoort eveneens tot dit doel. De (wettelijke) taken betreffende de regionale omroepen en Probiblio hebben betrekking op doel 4.6 'mediavoorzieningen met een goed bereik'. Binnen doel 4.5 zijn ook verscheidene taken te onderscheiden, te weten:

4.5.2 Behouden en herstellen van cultureel erfgoed;

4.5.3 bevorderen van de ontsluiting en ontwikkeling van cultureel erfgoed;

4.5.4 efficiënt en effectief uitvoeren van cultuurparticipatie.

Onder doel 4.6 vallen respectievelijk:

4.6.1 In stand houden van minimaal één regionale omroep;

4.6.2 uitvoeren tweedelijnsondersteuning van bibliotheekvoorziening.

Bestemming restauratiemiddelen

De € 3 miljoen aan gedecentraliseerde rijksmiddelen in het kader van MoMo (Modernisering Monumentenzorg) zijn alleen bestemd voor *onrendabele* rijks-

monumenten. Voor de rendabele rijksmonumenten is landelijk circa € 57 miljoen per jaar beschikbaar in de vorm van laag-rentende leningen, die door het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) worden vertrekt. Bovendien bestaat er de mogelijkheid van belastingaftrek voor eigenaren van monumentale woonhuizen.

De € 3 miljoen worden als volgt bestemd:

- 50%, dus $0,5 * € 3.000.000 = € 1,5$ miljoen voor rijksmonumenten *buiten* de erfgoedlijnen. Hieronder vallen de meeste molens en kerken, alsmede de binnenstedelijke monumenten.
- 50%, dus $0,5 * € 3.000.000 = € 1,5$ miljoen voor monumenten die, zowel geografisch als thematisch, vallen *binnen* de erfgoedlijnen.

De zogenaamde 'kanjers' - monumenten met een restauratiebehoefte van meer dan € 2 miljoen – (zoals de Pieterskerk in Leiden of de Nieuwe Kerk te Delft) beschouwen wij als een buitengewone categorie. In het kader van het convenant Rijk-IPO zal in geval van kanjerrestauraties op initiatief van de provincie nog apart overleg met het rijk plaatsvinden. Dergelijke kanjerrestauraties zijn niet opgenomen in bovengenoemde raming. Het rijk heeft deze in het verleden ook nooit met reguliere, structurele budgetten gesubsidieerd, maar altijd met incidentele, extra middelen.

Provinciale begroting	Visie cultureel erfgoed		2013	2014	2015	2016
Doel	Taak					
4.5 Een beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed		Beschermen				
	4.5.2	Archeologisch depot en Archeologiehuis	232.557	232.557	232.557	232.557
	4.5.2	Instandhouding en draaipremie molens	1.143.980	1.143.980	1.143.980	1.143.980
	4.5.3	Onderzoek, actualisering instrumentarium	64.221	64.221	64.221	64.221
		Beleven				
	4.5.2	Restauraties buiten de erfgoedlijnen	1.514.381	1.514.381	1.514.381	1.514.381
		Restauraties/ontwikkeling erfgoedlijnen ⁷	3.514.381	3.514.381	3.514.381	1.514.381
	4.5.2	– waarvan rijksmiddelen	1.514.381	1.514.381	1.514.381	1.514.381
	4.5.3	– waarvan autonome middelen ⁸	2.000.000	2.000.000	2.000.000	
	4.5.3	Erfgoedhuis	1.644.843	1.644.843	1.644.843	1.644.843
		Benutten				
	4.5.3	Herbestemming en opdrachten erfgoed en ruimte	497.564	497.564	497.564	497.564
4.6 Mediavoorzieningen met een goed bereik	4.6.2	Overige (wettelijke) taken⁹				
		Probiblio	5.000.139	5.000.139	5.000.139	5.000.139
	4.6.1	Regionale omroepen	19.130.521	19.130.521	19.130.521	19.130.521
4.5 Een beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed	4.5.4	Basisvoorziening cultuurparticipatie	3.036.471	1.731.000	1.731.000	1.731.000
		totaal	35.779.058	34.473.587	34.473.587	32.473.587

Verdeling restauratiemiddelen buiten de erfgoedlijnen

Jaarlijks is € 1,5 miljoen beschikbaar voor de restauratie van onrendabele rijksmonumenten buiten de erfgoedlijnen. Wij stellen als voorwaarde om voor deze gelden in aanmerking te komen dat er sprake moet zijn van minimaal 50% aan cofinanciering. Bij elkaar kan op die manier minimaal $2 * € 1,5 = € 3$ miljoen per jaar worden verdeeld over de onrendabele monumenten buiten de erfgoedlijnen.

Verdeling middelen binnen de erfgoedlijnen

Voor de restauratie van monumenten die binnen het verhaal van de erfgoedlijnen passen is jaarlijks € 1,5 miljoen gedecentraliseerde rijksmiddelen beschikbaar. Daar voegen wij de autonome provinciale erfgoedmiddelen, bij wijze van 'matching', aan toe, te weten € 2 miljoen per jaar tot 2016. Tezamen vormt dat een budget van € 3,514 miljoen per jaar.

Nieuwe verdienmogelijkheden

Deze periode van teruglopende overheidsfinanciën vraagt ook om nieuwe financieringsvormen. Wij gaan op zoek naar nieuwe, publieke en private, financieringsmogelijkheden. Het doel is te komen tot slimme oplossingen, in samenwerking met nieuwe partners uit bedrijfsleven en fondsen, zoals het Nationaal Restauratiefonds, Fonds 1818 en het Prins Bernhard Cultuurfonds. Ook zullen we de mogelijkheden verkennen voor gebiedsfondsen waarbij verschillende partijen en ondernemers middelen bundelen in een fonds en koppelen aan een streekrekening. Hierbij sluiten wij aan bij de beleidsvisie Groen. De komende periode wordt – provinciebreed – bezien in hoeverre de instrumenten subsidies en opdrachten afdoende zijn om al netwerkend strategische partnerships aan te gaan en heel gericht in te kunnen spelen op kansen in de markt. In het Uitvoeringsprogramma zullen we hier nader op ingaan.

7 Er bestaat een reële kans op incidentele, meerjarige rijkssubsidie in het kader van de Visie Erfgoed en Ruimte (VER) voor de Atlantikwall (Masterplan) en Limes. De hoogte daarvan is evenwel nu moeilijk in te schatten. Daarom is deze hier buiten beschouwing gelaten.

8 De dekking voor restauraties/ontwikkeling erfgoedlijnen van in totaal € 6 miljoen voor de jaren 2013, 2014, 2015 wordt gevonden in de stelpost subsidies heroverweging.

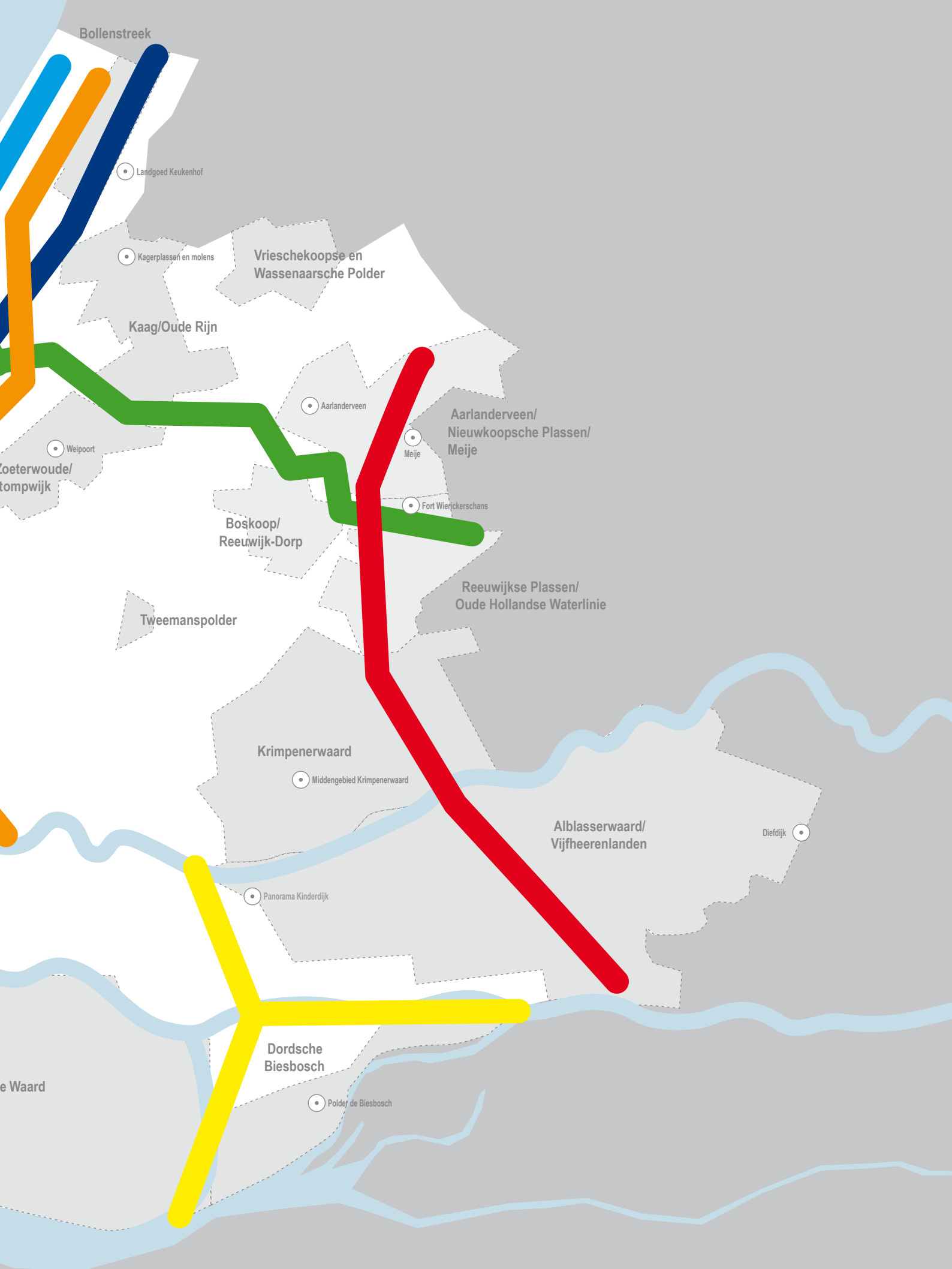
9 De subsidie voor het Bevrijdingfestival is in dit overzicht niet opgenomen. Ditzelfde geldt voor de subsidieverlening aan de Kastelenstichting die niet zal worden verlengd.

Overzichtskaart cultureel erfgoed provincie Zuid-Holland

Topgebied
Kroonjuweel

Landgoederenzone
Goeree-Overflakkee
Limes
Waterdriehoek
Atlantikwall
Oude Hollandse Waterlinie
Trekvaarten

Colofon

Dit is een uitgave van de provincie Zuid-Holland.
December 2011.

Voor meer informatie zie website provincie of
bel 070 441 60 24.

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Samenstelling en redactie
Bureau vise Ontwerp Strategie, provincie Zuid-Holland

Productiebegeleiding en druk
Bureau Mediadiensten, provincie Zuid-Holland

Ontwerp
OSAGE / communicatie en ontwerp, Utrecht

220478

Erfgoed is vaak: een wandeling met
een gids.

Maar ook een zomermiddag theedrinken,
met je voeten in een koele landgoedvijver.
Een landhuis waar je vanzelf zachtjes
gaat praten.

Of een landhuis waar je opeens
snoeiharde popmuziek hoort.

Uit een Romeinse villa kan een
openluchtmuseum groeien.

Maar ook een 20e-eeuwse woonwijk.
Een kerk loopt leeg.

Een dokterspost loopt aardig vol.

Een molen met een molenaar?

Of een molen met een Michelin-ster.

Het drama van de Rotterdamse RDM-werf.

Het geluk van de HBO-studenten.